

History of Education: Bulgarian Educational Tradition
История на образованието: българската образователна традиция

ЕХО ОТ МИНАЛОТО: АКТИВНОТО УЧИЛИЩЕ

Б. В. Тошев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. България има богата образователна традиция. В наши дни тази традиция не се познава в такава степен, че да повлияе на съвременното състояние и развитие на българското образование. В тази статия са документирани представите на българските педагогически специалисти от 1937 г. за развитие на нови форми на обучение в българското училище.

Keywords: educational tradition; active school

Увод

Църквата, войската и училището са най-дълговечните обществени институции. Те съществуват от хиляди години и винаги са били в развитие – сполучливите форми са получили устойчивост във времето, несполучливите форми с времето са закърнявали и изчезвали. Често обаче към форми, загубили значението си някога, при нови обществени условия, специалистите в обществените дела отново проявяват интерес.

Без традиции и приемственост училището не може да се развива и да има успех. Отдавна е известно, че в училището мерките на обучението и мерките на възпитанието трябва да се реализират в паралел. Целта на обучението е да осигури на учениците пълна и вярна картина на процесите и явленията в природата и обществото. Целта на възпитанието (училищната дисциплина) е да приучи младите поколения убедено да спазват правилата, по които живее обществото – без това развитието на обществото ще търпи смущения, а често може да се затормози до такава степен, че да спре.

Училището е инструмент за просвета и възпитание с три основни компонента: ученици, учители и учебна документация (нормативни правила и учебници). Образованието в основната си част е обществено благо. Затова държавата трябва да полага специални грижи за учителите – това се знае отдавна: „каквито са учителите, такива са учениците, такова е училището“ (Farmakovski, 1895).

Обществото рядко е доволно от състоянието на образователната система в своята страна. Изглежда, това е общовалидно правило, което е на-

мирало своите проявления във всяко време. След политическите промени в България критиката на родителите, пък и на цялото общество, спрямо училището и работата на учителите в клас и особено спрямо някои от учебните предмети и дори към тяхното съдържание и практическа целесъобразност, получи голям размах. Впрочем това явление е със световно измерение: „Демографските промени не водят само до по-малка пропорция на младите хора в населението, но водят също към появата на устойчива голяма група от възрастни хора с тяхното съзвездие от претенции към образованието и обществото“ (Hopkins & Levin, 2000). Поуката за образователните експерти е, че тази, общо взето, агресивна група, не трябва да бъде игнорирана в оформянето на държавната образователна политика – тази група трябва да бъде идентифицирана и сред нея трябва да се води последователна разяснителна дейност; оставена без контрол, тази група може да ерозира обществените нагласи в нежелана посока.

„Днешното училище преживява тежка криза. Мнозина го критикуват. От всяка страна го атакуват и педагози, и социолози, и политици, и родители, и учители, па даже и ученици.“ Някой би казал, че това е днешното мнение за състоянието на българското училище – не!, така са мислели за българското училище през 1937 г. (Borlakov, 1937).

Нека сега да видим, заедно с Borlakov (1937), кои са възможните пътища за преодоляване на възникналите неблагоприятности в българското училище. Сигурно с изненада ще установим, че някои от представените тогава идеи са запазили актуалността си и в наши дни.

Новото училище

Днешното училище преживява тежка криза. Мнозина го критикуват. От всяка страна го атакуват и педагози, и социолози, и политици, и родители, и учители, па даже и ученици. Обвиняват го, че не постига задачите, които си е поставило. Укоряват го, че не оправдава надеждите, които обществото му възлага. И действително, днешното училище страда от много недостатъци и недъзи.

Най-напред днешното училище не подготвя своите възпитаници за живота, който ще живеят по-късно като възрастни. То не вижда неговите нужди и не чува неговите искания. Животът иска дейни личности, способни да творят материални и духовни блага, а училището му праща безволеви личности, претоварени с книжни знания, но некадърни с личен труд и усилия да надделяват най-обикновените пречки и трудности в катадневната борба за съществуване.

Втора грешка на днешното училище е, че не зачита детската индивидуалност. То еднакво възпитава и възрастния, и малкия, и слабия, и силния ученик. За него всички деца са еднакви: всички трябва да се интересуват, да мислят, да се учат и да работят еднакво; всички в своето душевно развитие трябва да вървят с еднакви бързи стъпки – никой не бива да остава назад, никой не бива да преварва другите. Като изравнява по този начин своите възпитаници, спъва и забавя развитието на даровитите, насилва и обезкуражава по-малко надарените и обезличава всички.

Детската природа е спонтанно дейна, а днешното училище държи децата по 4 – 5 часа заковани за чиновете. Без тази дейност загиват най-ценните заложби у децата, както загива хвърленото в земята семе без влага и топлина. Когато детето, подтиквано от нагона за дейност, се опита да прояви и задоволи своите естествени интереси, влечения и потреби, срещу тях се изпречва суровата училищна дисциплина със своя арсенал от запрещения, заплашвания, заповеди, награди и наказания. Тя довършва това, което училищното обучение не е успяло да свърши: смачква и убива съвсем детската индивидуалност. В нейните нокти подвижното, весело и любознателно дете става бездейно, унило и мрачно. Неговият интерес изчезва, а заедно с това изчезва и обичта му към училището. То с мъка отива в него и с радост го напуска. Тоя факт, достатъчно познат на всички учители, е най-тежката мълчалива присъда над днешната учебно-възпитателна система. Детето не обича училището, защото и самото училище не го обича, не го цени, не го почита.

Незачитайки детската природа, днешното училище развива едностранчиво своите възпитаници. То се грижи за развитието само на техния ум. Но детската душа не е само от ум, а и от чувство и воля, дори повече от чувство и воля, отколкото ум. Тия три душевни функции са неразделно свързани помежду си. Днешното интелектуално училище, като развива само едната от тях, не само изкълчва, но и обезобразява детската душа. Последиците от такава дейност са

известни: то възпитава фразьори, хора без сърце, без воля, герои в проливане сълзи над собственото си безсилие.

Методите на днешното училище са пасивни – те са нагодени да натъпкват бързо и леко детската памет само със знания и знания, без да подтикват ученика да наблюдава, да мисли, да съобразява и да действа. Тяхното главно средство са думите – словесните уроци, а не уроците на фактите и действията. Затуй днешното училище с право е наречено книжно, словесно училище.

По тия и други причини животът настойчиво иска друго училище. Какво трябва да бъде то? Какви възпитателни идеали трябва да преследва? С какви средства трябва да си служи, за да ги постига? На тия въпроси съвременната педагогика дава разноречиви отговори, защото разногласия съществуват преди всичко по основния въпрос – какви трябва да бъдат възпитателните идеали на новото училище. Едни педагози отдават по-голямо значение на подготовката за практическия живот, други – на подготовката за гражданския живот, трети – за свободното развитие на детската индивидуалност, а четвърти – на хармоничното цялостно развитие на учениковата личност. Според това се чертаят и различни проекти за бъдещото училище.

Училище на открито или училище сред природата

Привържениците на тази школа съзират най-голям недостатък на днешното училище, че то се намира под отрицателните страни на днешната обществена среда. Учениците трябвало да се възпитават далеч от съблазните и пороците на днешното общество, сред красивите кътове на природата. Там учениците ще придобиват всички знания чрез непосредствени наблюдения, опити и труд. Те ще отглеждат сами растения и животни, ще строят жилища, пътища и мостове, ще си приготвят необходимите материали за храна, облекло и жилища, ще съзерцават хубостите на природата, ще четат описанията за тях в най-хубавите творби на човешкия гений и ще се учат да ги разбират и ценят. Поставени при такива условия, бъдещите граждани ще преживеят набързо всички фази, през които е минал човешкият род в своето културно развитие, ще развият всички свои сили и способности и ще се подготвят да участват в строителството на утрешната духовна и материална култура.

Принципите на това училище са приложени във възпитателните заведения на Баддей в Англия, на Демолен – във Франция, на д-р Герман Лиц – в Германия. В сравнение с днешното книжно училище училището сред природата има безспорни предимства.

Училище за свободното възпитание, или свободното училище

Основният принцип на това училище е формулиран още от Русо в неговия „Емил“. Според него на детето трябва да се предостави пълна свобода,

за да се развива естествено. Никакви ограничения не трябва да му се поставят. За своите простъпки детето трябва да бъде наказвано само от техните естествени последици. Принципите на това са приложени от Толстой в прочутото му училище в Ясна поляна. Всеки ученик там бил господар на себе си: идва на училище, когато иска, стои през време на уроците си, където и както иска, учи, което желае, и го учи, както желае. Отличителната черта на това училище всъщност не е свободата, а слободията и анархията. За бъдещия гражданин, който ще живее сред организирано общество, свободата не е безгранична – тя е ограничена от редица задължения. Ако училището иска наистина да подготви децата за действителния живот, без друго трябва да ги привикне не само да ползват правата си, но да изпълняват и задълженията, които им налага общественият живот. Без това общественият живот става невъзможен.

Училището за свободното възпитание, въпреки своите недостатъци, има и своите заслуги в движението за реформиране на днешното училище. То първо издигна, обоснова и посочи значението на зачитането на детската индивидуалност, принципа на приятното и привлекателно обучение и принципа на самоуправлението на учениците в класа и училището.

Трудово училище в едно белоградчишко село, 1925 г.

Трудовото училище

Това училище се стреми да подготви детето за материалния, професионалният живот. Тук господства физическият труд вместо интелектуалният при днешното училище. Училището се опитва да свърже съдържанието на учебните предмети с работата на детето в кухнята, градината, работилницата. Класните стаи на това училище са преобърнати в най-разнообразни работилници, в които се изучават различни занаяти. Защитниците на това училище желаят професионалното образование да започне колкото е възможно по-рано. Обаче това училище изпада в същата грешка, от която страда и днешното книжно училище, защото развива едностранчиво своите възпитаници.

Активното училище

Това училище се грижи за цялостното и хармоничното развитие на своите възпитаници с цел да формира от тях дейни личности, способни да участват в строителството и на материалната, и на духовната култура на своето време и на своя народ. Наричат това училище активно, понеже във всички области на възпитанието то си служи с активния метод. Този метод дава широк простор на детската самодейност. Ето неговия основен принцип:

Ученикът трябва да се учи сам; учителят трябва да го ръководи и напътства в работата и да му помага само тогава, когато ученикът дири неговата помощ или чувства нужда от нея.¹⁾

Мнозина, особено у нас, смесват активното училище с трудовото училище. Това е грешка. Между двете училища има съществена разлика. Активното училище изключва от своите задачи утилитаризма, който характеризира трудовото училище. То еднакво цени физическия и умствения труд. За трудовото училище физическият труд е средство за създаване на занаятчийска сръчност – за активното училище той е средство за импулсиране на физическото и душевното развитие на учениците. Трудовото училище поставя ума в служба на ръката; активното училище поставя ръката в служба на ума. Първото използва и изобретателния, и подражателния, и механичния труд, понеже само този труд имал образователна стойност; второто цени само изобретателния труд, понеже само той има образователна стойност. За първото физическият труд е учебен предмет, за второто той е принцип, който трябва да се прилага в обучението по всички учебни предмети.

Идеята за активното училище не е нова. Неговите теоретични основи са поставени от великите педагози на миналото: Коменски, Русо, Песталоци и Фрьобел. Съвременната педагогическа мисъл разшири тия основи. Активното училище е училище на бъдещето.

Заклучение

Образованието е поле на творчеството – поле на свободните идеи, територия на учителите – от началните до гимназиалните. Така е било в миналото. Така би трябвало да бъде и сега – образованието е обществено благо и затова е дълг и грижа на всички: на държавата, учителите, родителите, семействата, на цялото общество.

Антон Борлаков (1884 – 1937) от гр. Тулча е между най-заслужилите и уважавани български педагози – начален учител и училищен инспектор. Той е създател на сп. „Педагогическа практика“ – месечно списание за първоначални и прогимназиални учители, списание с дълъг живот – от 1921 до 1944 г., продължило да излиза с друг редактор и след неговата безвременна кончина на 11 януари 1937 г., едва достигнал 53-годишна възраст: неговите съвременници са го наричали „българския Песталоци“. В наши дни Антон Борлаков е напълно забравен.

Антон Борлаков (Nikolov, 1940)

Изнизаха се безвъзвратно три години отъ неочакваната смъртъ на Антонъ Борлаковъ. Годиניתъ отлетѣха въ забравата, а името и дѣлата на Антонъ Борлаковъ още живѣятъ въ душитъ и сърдцата на българскитъ учители и ученици. Неговото имевѣчно ще се повтаря, за да напомва на всички ратници въ полето на родното школо, че тамъ беззаветно се твори, че никой не бива да чака приживѣ плодетъ на своята всеотдайностъ и безкористно служене.

Дѣлото на Антонъ Борлаковъ е вѣчно и твърдо като гранитъ, то свѣти като маякъ въ тъмната нощъ на нашата бурна педагогическа действителностъ; то е живителната струя въ дѣлничната работа на нашия народенъ учителъ и потикъ за творчество въ полето на родната просвѣта. Неговиятъ примѣръ заразява, той пленява всички труженици въ учебното ни дѣло.

Ехото от миналото – българската образователна традиция и училищна практика, винаги трябва да звучи в ушите на тези, които формират държавната образователна политика, и това трябва да бъде определящо в тяхната дейност. Образователната реформа не се осъществява чрез непрекъснато увеличаващия се брой наставления и писмени задължения, които учителите трябва да изпълняват, защото това спъва тяхното творчество и самоусъвършенстване и води към досада и физическа и психическа умора. Това е проста истина и ако не я разберем, има риск образованието от обществено благо да се превърне в обществена лъжа.

БЕЛЕЖКИ

1. Връзката на активния метод с теорията и практиката на съвременния конструктивизъм е очевидна (Toshev, 2012).

REFERENCES

- Borlakov, A. (1937). Novoto uchilishte. *Pedagogicheska praktika*, 16(3), 121 – 124.
- Farmakovski, V.I. (1895). *Metodika na uchilishtnata disciplina: po Bem*. Plovdiv. Christo.G. Danov.
- Hopkins, D. & Levin, B. (2000). Government policy and school development. *School Leadership & Management*, 20, 15 – 30.
- Nikolov, M.D. (1940). Anton Borlakov. *Pedagogicheska praktika*, 18(4), 20 – 24.

Toshev, B.V. (2012). Constructivism: theory and practice. *Chemistry*, 21, 463 – 468 [In Bulgarian].

ECHO FROM THE PAST: THE ACTIVE SCHOOL

Abstract. Bulgaria has a rich educational tradition. Nowadays, this tradition is not known to such an extent as to influence the current state and development of Bulgarian education. This article documents the ideas of the Bulgarian pedagogical specialists from 1937 for the development of new forms of education in the Bulgarian school. Among them is the so called “active school”.

✉ **Prof. B.V. Toshev**

University of Sofia

1, James Bourchier Blvd.

1164 Sofia, Bulgaria

E-mail: toshev@chem.uni-sofia.bg